

УДК 338.483.11(21)

ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ВИДОВОГО СКЛАДУ ЛАНДШАФТНИХ КОМПЛЕКСІВ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Побігун О.В.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Розглядається можливість використання біорізноманіття ландшафтів з просвітницькою, рекреаційною та охоронною метою для сталого розвитку регіону.

Ключові слова: біорізноманіття, природно-заповідний фонд, ландшафти, туризм.

Актуальність. Надзвичайно високий рівень освоєння життєвого простору України (до господарського використання залучено понад 92% території) свідчить про значні диспропорції, поглиблення яких може становити загрозу якості довкілля та сталому розвитку регіону. Нині природні ландшафти існують майже на 40% території держави, проте, у найменш зміненому вигляді вони збереглися здебільшого на землях зайнятих лісами, чагарниками, болотами тощо (12,7% площі держави). Тому основним призначенням природоохоронних територій України залишається збереження її природного каркасу, відтворення життя і біологічного різноманіття.

Аналіз попередніх досліджень. Одна з найважливіших ланок природоохоронної діяльності - створення природоохоронних територій. Становлення заповідної справи значною мірою сприяли наукові дослідження вчених В.В.Докучаєва, Г.А.Кожевнікова, Г.О.Морозова та ін. Природоохоронні території є формою збереження генофонду нашої планети.

Постановка проблеми. Станом на 01. 01. 2012 р. площа природно-заповідного фонду України становила 3,57 млн. га, або 5,9 %, однак при цьому залишаючись значно меншою, ніж у більшості країн Європи, де середній відсоток заповідності становить 15,3 (згідно з вимогами Європейського Союзу відсоток територій природно-заповідного фонду має складати не менше 10-12% площі країни).

Аналізуючи тенденції розвитку національної мережі природоохоронних територій, слід відмітити, що в Україні за період 2000-2012 рр. вони були близькими до світових, однак більше за рахунок створення нових територій і об'єктів, ніж розширення існуючих площ природно-заповідного фонду. Якщо у 2000-2005 рр. зростання площі ПЗФ у середньому за рік становило майже 72 тис. га, то вже у період 2005-2010 рр. - 102 тис. га, при цьому збільшувались у середньому на 87 тис. га щорічно.

Так, за 2011 р. площа природно-заповідного фонду зросла на 108,2 тис. га. і було підготовлено 3 проекти Указів Президента України про створення 15 територій та об'єктів природно-

заповідного фонду загальнодержавного значення загальною площею 3,1 тис. га тощо.

Унікальні природні ресурси, здебільшого зосереджені в національних природних і регіональних ландшафтних парках виступають територіальною формою організації та створюють додаткові можливості для багатьох екотуристичних пропозицій та розвитку екотуристичної діяльності, виконуючи при цьому компромісну функцію, а саме задоволення інтересів туристів в активному відпочинку та збереженні природних ландшафтів у їх цілісності й первісності.

Одним з основних завдань пріоритетних напрямів сталого розвитку територій є раціональне використання природних ресурсів та біорізноманіття, ознайомлення з багатством природи та, відповідно, і заохочення до їх збереження та дбайливого ставлення. Необхідно використовувати інформаційні важелі впливу на психологію людей, на їх естетичне виховання самою природою, прививати бажання до раціональної релаксації та відпочинку на фоні природи.

Але в наш час найбільш цікаві природні утворення, об'єкти знаходяться під охороною держави і є практично недоступними для відвідування нашими та іноземними туристами. Створення пізнавальних стежок могли б вирішити цю проблему, а також надавало б ще одне джерело фінансових надходжень. Певна річ, що ця діяльність повинна проводитись під керівництвом і супроводом спеціального працівника природно-заповідного об'єкту.

Виклад основних результатів. У 2011 р. установи природно-заповідного фонду (природні та біосферні заповідники, національні природні парки) запропонували відвідувачам 269 туристських маршрутів (у 2010 р. р. - 250), разом з тим їх відвідало 3,39 млн осіб.

Україна зберегла самотність природних комплексів, що поєднують у собі красу природи зі звичаями та традиціями населення, тому екотуризм має всі підстави для розвитку в руслі світових тенденцій мобілізуючи при цьому свій потенціал на охорону природи.

Біорізноманіття або біологічне різноманіття є різноманіттям живої природи. Біорізноманіття — це міра відносного різноманіття серед сукупності організмів, що входять до деякої екосистеми. Високе біорізноманіття забезпечує стабільність та продуктивність екосистем. Різні види, займаючи відповідні екологічні ніші, забезпечують повніше використання ресурсів. Повніше використання ресурсів протидіє біологічному вторгненню. Конкуренція за ресурси між видами сприяє ефективнішому природному добору.

Біорізноманіття, яке ми бачимо сьогодні, — це продукт еволюції життя впродовж мільярдів років, який визначається природними процесами, і на який все більше впливає людська діяльність. Біорізноманіття — це тканина життя, складовою частиною якої є ми і від якої ми повністю залежимо. Для людей біорізноманіття має економічну, рекреаційну, культурну, екологічну та інші цінності. Наше власне здоров'я, а також здоров'я економіки та суспільства в цілому залежить від безперервного отримання різноманітних «екосистемних послуг», замінити які буде або дуже дорого, або просто неможливо, тобто тих вигод, які людство отримує від екосистем. Це послуги екосистем із забезпечення людства природними рекреаційними ресурсами, здоровим середовищем існування, іншими екологічно та економічно важливими «продуктами».

Займаючи менше 6% площі Європи, Україна володіє не менше 35% її біорізноманіття, і за цим показником випереджає майже всі європейські країни. Україна має значний потенціал біорізноманіття і може розглядатися як один з потужних резерватів для відновлення біорізноманіття усюди Європи. Географічне положення України, її фізико-географічні умови сприяли формуванню багатого рослинного і тваринного світу, що налічує більше 70 тис. видів (за оцінками експертів, ще не описано одну третину видів, здебільшого грибів і комах). Це обумовлено тим, що в Україні на відносно невеликій території представлено біоту 4-х природних зон. До того ж, Україна знаходиться на перехресті міграційних маршрутів багатьох видів тварин.

Проблема збереження природних умов для життя людини та суспільства з об'єктивних причин поставала перед різними державами в різні періоди їх розвитку. Держава має активно впливати на збереження особливо цінних природних територій та сприяти подальшому розвитку цієї сфери суспільного життя.

Природно-заповідна справа має стати одним із пріоритетів державної екологічної політики, яка через збереження унікальних природних комплексів дасть змогу підтримувати екологічний баланс країни

та забезпечить виконання Конституційної вимоги про безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Державному регулюванню підлягають передусім стан навколишнього середовища, тобто сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів, природні ресурси, як залучені до господарського обігу, так і ті, що на цей час не використовуються в народному господарстві (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліси та інші природні комплекси).

Для охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників та запобігання негативного впливу господарської діяльності на прилеглих до них територіях устанавлюються охоронні зони зі спеціальним режимом.

Можна виділити ті функціональні зони певних природоохоронних об'єктів, на яких можна прокласти екологічні стежки. Землі біосферних заповідників включаються до складу земель природно-заповідного фонду. Для біосферних заповідників передбачений диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням.

Зонування території здійснюється відповідно до режиму, визначеного законом для природних заповідників: буферна зона - виділяється з метою запобігання негативному впливу на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях, а її режим встановлюється відповідно до вимог, встановлених для охоронних зон природних заповідників; зона антропогенних ландшафтів - складається з територій традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення, рекреації та інших видів господарської діяльності; зона регульованого заповідного режиму.

У буферній зоні, зоні антропогенних ландшафтів та у зоні регульованого заповідного режиму може здійснюватися спортивне рибальство та мисливство, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць, улаштування та відповідне обладнання туристичних маршрутів і екологічних стежок.

На землях національних природних парків устанавлюється також диференційований режим використання, відтворення та охорони відповідно до функціонального зонування: заповідна зона, зона регульованої рекреації, зона стаціонарної рекреації та господарська зона.

У зоні регульованої рекреації може здійснюватися спортивне рибальство та мисливство, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць, улаштування та відповідне обладнання туристичних маршрутів і екологічних стежок.

Таке зонування території національного природного парку дозволяє забезпечувати

збереження унікальних природних об'єктів, раціонально розподіляти антропогенні навантаження, упорядковувати процес використання природних ресурсів та оптимізувати роботу служб сервісу та охорони парку.

Регіональні ландшафтні парки організуються, як правило, без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників та землекористувачів. На території регіональних ландшафтних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів може провадитися зонування з урахуванням вимог, встановлених для територій національних природних парків.

Ботанічні сади включаються до складу об'єктів природно-заповідного фонду. На території ботанічного саду можуть встановлюватися такі функціональні зони: експозиційна, наукова, заповідна та адміністративно-господарська.

Екскурсії є однією з форм навчально-виховного процесу в різних закладах і застосовуються як один із практичних засобів вивчення довкілля. Значення екскурсій важко переоцінити. Без проведення екскурсій екологічна освіта в умовах міста не буде повноцінною, знання залишатимуться пасивними. Метою екскурсій по екологічних стежках є: навчити визначати екологічний стан окремих компонентів природи й довкілля лісо-паркової зони міста, проводити прості екологічні спостереження, моніторинг; навчити переносити набуті знання в реальні життєві умови. Зміст і маршрут екологічних екскурсій може бути різноманітним, у залежності від місцевості, об'єктів, часів року. З урахуванням специфіки тієї чи іншої місцевості, де проходить стежка проводяться заняття та ігри екологічної тематики для вікових категорій.

Влаштування екологічних стежок має на меті якнайповніше ознайомлення відвідувачів парку з її ландшафтами, цінними природними та культурними об'єктами.

Екологічна стежка - це спеціальний маршрут, який створюється з метою організації еколого-освітньої роботи шляхом демонстрації природних, естетичних, а також культурних цінностей.

Місцевість, яку обирають для прокладання пізнавальної стежки повинна відповідати певним вимогам, а саме:

- бути доступною для відвідувачів, отже знаходитись неподалік транспортних магістралей;
- не повинна перетинати вразливі природні об'єкти, що легко пошкоджуються і довго відновлюються;
- природне біорізноманіття поблизу стежки

має бути привабливим для туристів;

- замкнені деревами простори повинні чергуватися з відкритими ландшафтами;

- маршрут повинен бути інформативним – гід, який буде супроводжувати цей маршрут повинен ознайомлювати з цікавими фактами, об'єктами, місцями; а також біля кожного цікавого об'єкту повинен бути яскравий відповідний тематичний щит;

- на тематичних щитах необхідно вказувати дані про природний об'єкт, його стан, його значення для оточення і людини, вказати які фактори впливають на його знищення чи деградацію, яких заходів необхідно вживати для збереження даного природного об'єкта в природному середовищі;

- стежку доцільно прокладати від одного унікального об'єкта до іншого за маршрутом, на якому можна показати весь спектр біорізноманіття природного середовища.

Велика увага приділяється облаштуванню стежок різноманітними тематичними стендами та символами. Основними принципами вибору символів стежок є наочність, типовість обраного представника біорізноманіття даної частини парку та гармонійне поєднання із кольором маркування стежки. Емблема стежки являє собою поєднання геометричних фігур, наприклад, ромб, який символізує чотири сторони світу; в нього вписаний подвійний еліпс, котрий символізує пильне око догляду за природою.

Для облаштування маршруту необхідно продумати місця для відпочинку і оглядових майданчиків. Маршрут повинен бути кільцевим. Розрахункова швидкість відпочиваючих приймається 3-4км/год, а час сприятливої зміни вражень – 5-10 хв.

В місцях для відпочинку встановлюються альтанки або робляться лави з повалених дерев, які стануть у нагоді і будуть природньо вписуватись в ландшафт території, і не буде необхідності їх вилучати; контейнери для сміття, тематичні щити. Всі ці об'єкти встановлюються таким чином, щоб вони не спотворювали оточуючий ландшафт. Обов'язковим є наявність поблизу питної води.

Для облаштування маршруту захаращені ділянки розчищаються, на болотистих ділянках прокладаються дошки або ж закладаються старим гіллям, на стрімких схилах робляться перила та вирізаються сходи, через потічки ставлять місток або кладку; біля потічка ставлять тематичний щит з поданими матеріалами, куди впадає потічок чи початок якої ріки він має; облаштовуються місця біля джерел з питною водою, по мірі необхідності встановлюють щит з інформацією про склад, властивості і характеристику даної води.

Висновки. Головною метою створення екологічних стежок природи є недопущення подальшої фрагментації рослинного покриву, створення сприятливих умов для вільного поширення видів флори і фауни, поирення екологічної свідомості та обізнаності людей, забезпечення екологічної стабільності ландшафтів, що є, передусім, запорукою сталого розвитку регіону.

Список літератури

1. <http://www.necu.org.ua/bioriznomanittya/> - національний екологічний центр України.
2. Нормативно-правове регулювання рекреаційної діяльності та екологічного туризму на природно-заповідних територіях з метою дотриманням екологічних вимог забезпечення їх збереження : навч. посіб. для слухачів курсів підвищення кваліфікації / за ред. О.С. Будз'як. - К. : ДЕА, 2013. - 108 с.

Побигун Е.В. Пути сохранения видового состава ландшафтных комплексов как одно из направлений устойчивого развития региона. Рассматривается возможность использования биоразнообразия ландшафтов с просветительской, рекреационной и охранной целью для устойчивого развития региона. Перечислены возможные территории для внедрения экологических троп природы и предъявляемые требования по обустройству данных троп.

Ключевые слова: биоразнообразии, природно-заповедный фонд, ландшафты, туризм.

Pobihun O.V. Ways to preserve the species composition of landscapes as one of the areas of sustainable development in the region. The possibility of biological diversity in the landscape of educational, recreational and security objective for sustainable development. Posted list of possible areas for implementation of environmental and nature trails proposed requirements for the installation of data paths.

Key words: biodiversity, nature conservation, landscape, tourism.